

„SI TEATRUL
GOZINA”

PROVIZORIUL
SERIZORIUL
&
ILUZORIUL
10/11 d. STRB

Осум чекори за праведна
транзиција во земјите од
Западен Балкан

Автори

Александру Мустата
Викторија Шевчук

Уредување

Емили Греј

Дизајн

Милан Тривик

Насловната страница

Андреј Дудеа за "Greenpeace" Румунија

Оваа публикација е изработена со финансиска помош на Европската унија. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на ЦИЕ банкарската мрежа и во никој случај не може да се смета дека ја рефлектира позицијата на Европската унија.

Вовед

Со оглед на фактот дека климатските промени стануваат реалност, сè поголем е бројот на земји кои веќе плаќаат висока цена поради влијанијата на овие промени, и тоа ги принудува да ги забрзаат своите активности за справување со кризата. Во таа смисла, вкупно 197 држави се посветија на тоа да ги елиминираат штетните активности и да ги променат своите потрошувачки практики со потпишување на Парискиот договор во кој тие го ветија следново:

- да се ограничи глобалното зголемување на температурите од прединдустриски нивоа под 2°C а со цел да се сведе на 1.5°C;
- да превземат мерки за намалување на националните емисии на стакленички гасови и прилагодување на кон климатските промени; и
- да започнат праведна транзиција за борба против климатските промени и понатаму да развиваат пристојна работа и квалитетни работни места во согласност со развојните приоритети утврдени на национално ниво.

Како резултат на овој Договор, регионите во кои се врши експлоатација на јаглен низ целиот свет се соочија со една нова реалност: земјите треба да преземат итни мерки за затворање на електраните кои користат јаглен, да преминат кон технологии кои користат ниско ниво на јаглерод и да превземат активности за зголемување на енергетската ефикасност. Оваа шокантна вест се прошири меѓу рударите во земјите од Европа, и тоа од западниот дел на Шпанија до

источниот дел на Украина. Регионите во кои се врши ископ на јаглен, а кои некогаш беа поддржувани како столб на економијата, сега се една од причините за климатската криза.

Светот денес не може да си дозволи постоење на ситуација во која има индустрии кои интензивно користат јаглерод и, за таа цел, регионите кои се богати со јаглен и лигнит мора да се справат со предизвикот наречен праведна транзиција. Земјите од Западен Балкан, од кои повеќето сè уште се зависни од овие ресурси, сепак ја потпишаа Софиската декларација и се заложиле да станат климатски неутрални до 2050 година. За таа цел овие држави треба да обезбедат транзиција кон декарбонизација, а праведната транзиција е клучен аспект во овој процес.

Осум чекори за праведна транзиција има за цел да ги поттикне активистите и граѓанските движења во државите да го започнат процесот на праведна транзиција во своите заедници. Оваа публикација го содржи концептот на праведна транзиција како и главните поволности и предизвици кои е можно да се случат на тој пат. Тука го имаме опфатено целото практично знаење стекнато во работењето со заедниците вклучени во праведна транзиција, даваме образложение на препораките (како да ја ангажираме заедницата, како да го оствариме процесот на праведна транзиција, каде да ги насочиме финансиските средства) и правиме осврт на некои успешни приказни од цела Европа.

Осум чекори за праведна транзиција во земјите од Западен Балкан

1. Разбирање на концептот праведна транзиција

Што значи „праведна транзиција“?

Праведната транзиција е **модел за повторен развој** кој се заснова на **локално обмислени** јавни политики кои овозможуваат **квалитетни работни места** и пристоен живот за сите работници и заедници кои ги **декарбонизираат своите економии**. Праведната транзиција не може да се користи без применување на еден интегриран пристап кој ги зема предвид сите релевантни компоненти неопходни за овозможување на долгорочни ефекти. Овој концепт го имаат создадено синдикатите во периодот на осумдесеттите години од минатиот век, и тој сега е главна компонента на климатските активности.

Модел за повторен развој: новите работни места во разни сектори не се единственото нешто што е потребно, туку мора да се применува еден интегриран пристап кој во себе ги вклучува инфраструктурата и преквалификациите.

Локално обмислен: иако експертизата од централно ниво е секогаш добредојдена, локалните потенцијали и потреби многу подобро ги знаат оние кои живеат таму, па затоа овој пристап е „од долу нагоре“.

Квалитетни работни места и пристоен живот: најголем дел од новите работни места треба да се споредливи со оние кои згаснале, од аспект на плати и ниво на квалификации.

Декарбонизирање на економијата: климатската криза не дозволува одложување на активностите. Неопходно е да се дефинира рок за прекин на употребата на јагленот, вложувањата во фосилни горива треба да престанат а приоритет треба да се даде на проекти кои подразбираат ниско ниво на јаглерод.

Поволности од праведната транзиција за главните групи на засегнати страни:

Заедници во региони со јаглен

- преквалификување и едукација
- вработувања и надградување на работните места
- социјална заштита и намалување на сиромаштијата
- чиста и здрава животна средина
- одржлива и отпорна инфраструктура
- пристап до поевтини зелени услуги и производи
- развој на мали и средни претпријатија на локално ниво

Компании

- надградување на работните места
- поддршка за транзиција кон нискојаглеродни технологии кои ефикасно ги користат ресурсите
- избегнување на загадувањето и одржливо управување со природните ресурси
- полесен пристап до заеми и финансиска поддршка од меѓународни и државни организации
- инвестиции во нови компании и стартапи
- рамномерна распределба на одржлива и отпорна инфраструктура
- вложување во истражување и иновации
- нови инвестициски можности

Државите

- преквалификација и едукација
- отворање нови работни места и надградба на работните места
- социјална заштита и намалување на сиромаштијата
- чиста и здрава животна средина
- развој на одржлива и отпорна инфраструктура (дигитално поврзување за енергетската инфраструктура и мрежите за централно греење и транспорт)
- пристап до поевтини зелени услуги и производи
- развој на локални мали и средни претпријатија
- транзиција кон нискојаглеродни технологии кои ефикасно ги користат ресурсите
- регионален развој
- инвестиции во нови компании и стартапи
- интеграција на климатско неутрални политики
- вложување во обновливи извори на енергија

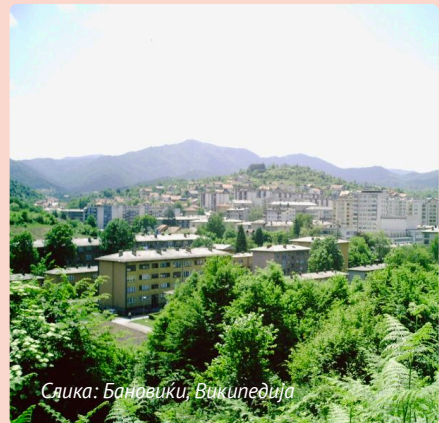
2. Определување на релевантното територијално подрачје

Концептот на праведна транзиција е предвиден за подрачја кои ги имаат следниве карактеристики:

- постоење на доминантна индустрија која има негативно влијание врз животната средина;
- значителен процент од население кое работи или кое работело во таа индустрија;
- локална економија која директно или индиректно е зависна од таа индустрија.

Студија на случај

Градот и општина **Бановиќи** во **Кантонот Тузла**, во **Босна и Херцеговина** е место каде ископувањето на лигнит и кафен јаглен со децении биле единствен извор на приходи. Во 2017 година во секторот ископување на јаглен работеле вкупно 2.780 работници, што претставува повеќе од 12 проценти од вкупното население во општината. За среќа, ситуацијата се промени во 2021 година кога новоизбраниот градоначалник започна дијалог со меѓународните финансиски организации за вклучување на инвеститори во развојот на секторот за обновлива енергија, со што Бановиќи станува современ, конкурентен и климатски неутрален град. Овој град исто така има подготвено и Зелена агенда за периодот 2021-2031 година во која е утврдена визијата на општината за својата иднина.

Слика: Бановиќи, Википедија

Слика: Мајда Ибраковиќ

Гацко, Босна и Херцеговина

3. Познавање на потенцијалот

За да можеме да дојдеме до решенија, неопходно е да имаме добра претстава за регионот. Во почетната фаза ова може да се направи така што ќе се централизираат оние релевантни податоци кои веќе ги имаат разни национални или локални институции. Потребните информации се мошне различни и тие треба да даваат одговор на следниве прашања

- **демографски податоци** – кои се луѓето кои ќе имаат корист од овој процес и кои ќе го поддржат? Каква е старосната структура на населението? Колку млади луѓе има останато во државата т.е. колку се имаат отселено, како во земјата така и во странство? Кои се најчестите професии?

- **деловно опкружување** – кои се другите бизниси кои постојат или кои формирани во последните 20 години? Кои се потребите на овие компании? Кои фактори имале влијание на нивната еволуција и што е потребно за да се зголеми бројот на вработени кај нив?

- **инфраструктура** – кои се главните транспортни поврзувања во земјата? Кои индустриски паркови се и понатаму во функција а кои престанале со работа? Колку е добро развиена мрежата на комунални услуги?

- **географија** – која е најплодната почва и кое земјиште е соодветно за одредени типови на земјоделство? Кои подрачја имаат најдобар туристички потенцијал? Колку од деградираното земјиште може повторно да се пошуми или каде можат да се инсталираат турбини на ветер или високоефикасни сончеви панели?

4. Согласност од оние кои ги донесуваат одлуките

Праведната транзиција бара да бидат вклучени работодавачите, синдикатите, владите и заедниците, при што сите ќе работат заедно со цел планирање и реализација на транзицијата на нивните економии, сектори и компании кон нискојаглеродни и социјално и еколошки одржливи активности. Од една страна, праведната транзиција го промовира пристапот „од долу нагоре“ при што започнува од потребите на локалните заедници. Од друга страна, лидерите на регионалните и локалните власти имаат суштинска улога во оваа приказна и тоа од повеќе причини: во нив е пренесен легитимитетот бидејќи се избрани или назначени да ги застапуваат интересите на граѓаните; ги имаат алатките неопходни за спроведувањето на мерките договорени на ниво на заедницата и исто така имаат експертиза во одредени области (одржлив развој, политика, инженеринг, обновлива енергија, итн.).

За да се започне процесот на праведна транзиција, сите засегнати страни треба да се сметаат како страни кои донесуваат одлуки. Во таа смисла, неопходно е вклучување на сите страни со цел постигнување договор за самиот процес и за имање заедничка визија и разбирање.

Слика: Мајда Ибраковиќ

Какањ, Босна и Херцеговина

Како да се обезбеди согласност од донесувачите на одлуки

Утврдување на главните чинители

Сите чинители се подеднакво вклучени и имаат пристап до информации.

Започнување консултации

Сите планови, стратегии и процеси за праведна транзиција имаат јасни процедури со кои се обезбедува учеството на чинителите. Ова вклучува (во сите фази): почетни разговори во врска со климатската акција, анализа, определување на цели и планирање, реализација, мониторинг и евалуација.

Донесување одлука во врска со нашата колективна визија

Сите чинители имаат исто разбирање и визија. Овој чекор е од суштинска важност.

Објавување во јавноста

За да бидеме сигурни во донесената одлука, ја информираме јавноста за тоа.

Ја планираме нашата активност

Добриот план за праведна транзиција е конкретен, содржи индикатори и определува цели кои можат да се измерат.

Преземаме активност

Сега сме подготвени да преземеме позитивна акција.

Слика: Нитра, Википедија

Студија на случај

Општината **Горна Нитра во Словачка** започна дискусија со главните чинители на национално ниво кои се неопходни за истиснување на јагленот и за подготовка на Национална стратегија за Горна Нитра. Градоначалничката и нејзиниот тим започнаа серија од јавни дебати и работилници со цел подготовка на акциски план за тоа како би изгледал развојот на овој регион откако ќе се престане со употребата на јаглен и за идентификување на алтернативите. За учество во оваа широка дискусија, општината ги покани премиерот на државата, претставници од Европската комисија, градоначалници, локални претприемачи, еколошки активисти и разни експерти. Подоцна, Горна Нитра беше избрана за една од четирите пилот области на програмата на ЕУ за поддршка на транзицијата на европските региони кои се занимаваат со ископување на јаглен а која беше официјално објавена при крајот на 2017 година (достапно на: [Heroes of Just Transition](#)).

5. Консултации со заедницата

Праведната транзиција претставува сериозен предизвик за целото општество, но заедниците и граѓаните на локално ниво се најранливи и најзасегнати од процесите на транзиција, и во таа смисла им се потребни заштита и поддршка. Важно е внимателно да се планира вклучување на заедницата во трансформацијата на регионите со јаглен. Ако веќе постои критична маса од локални субјекти кои се подготвени да го поддржат процесот на праведна транзиција, од помош ќе им бидат следниве препораки за да можат да ја ангажираат пошироката заедница.

Препораки во обмислувањето на начините на кои би била ангажирана заедницата

Вклучување во рани фази. Колку побрзо заедницата ќе биде вклучена во процесот на планирање на праведната транзиција, толку ќе биде подобро за заедницата. Кој би требало да биде инволвиран? Тоа може да биде било кое лице кое живее во близина на подрачјата во кои се активни компаниите кои го ископуваат јагленот, без разлика на нивната возраст, родова припадност, занимање, политичка или верска припадност, итн. Сите мислења се добредојдени затоа што еден од основните принципи за праведна транзиција е развој кој потекнува од долу нагоре. Локалните лидери, кои можат да ја имаат водечката улога и да бидат главен столб на раното ангажирање, би требало директно да се сретнат со другите засегнати страни за да се создаде доверба.

Мапирање и ангажирање на засегнатите страни. Засегнатите страни во една заедница се различни па затоа е потребен еден инклузивен процес преку кој ќе се овозможи нивно ангажирање. Засегнатите страни имаат различни перспективи во однос на транзицијата и како таа влијание на заедницата, и процесот треба да обезбеди дека се слушнати овие различни мислења и дека се соодветно земени предвид и разгледани.

Искреност и транспарентност. Во текот на дијалогот со локалните заедници треба да се избегнуваат утопистички изјави. Неопходно е тие јасно да го разберат процесот и отворено да се прикажат ризиците, можностите и идните предизвици за заедницата.

Гласот на заедницата. Заедницата е мошне вреден ресурс затоа што таа има свои гледишта во врска со влијанието кое би го имала транзицијата и свои идеи за можни решенија. Многу е важно да ја обединиме и да ја поканиме да ги сподели своите размислувања со цел да се слушне и нејзиниот глас во овој процес и соодветно да придонесе во развојот на плановите и визиите.

Почитување на наследството. Во заедниците каде се одвива праведна транзиција, јагленот најчесто е основната суштина на локалната историја кој влијае не само на економијата туку и на повеќето други аспекти на животот во тие заедници. Индустриското наследство не смее да биде избришано туку истото треба да се почитува и да биде основа за повторно оформување на идниот развој на конкретниот регион.

Ставот „можеби“ не претставува стратегија. Ставот дека праведната транзиција претставува голема можност за заедницата бара промена на старата, поконзервативна визија на развојот. Потребно е да имаме визија и да планираме во наредните децении а не само за период од неколку години. Во таа смисла, од суштинска важност е да се разјаснат сите факти и да се подготви прашалник за прибирање информации кои се однесуваат на сегашната состојба во заедницата и за разбирање на ситуацијата, и за таа цел можат да се искористат прашањата наведени во третиот чекор од оваа публикација.

Слика: Конин, Википедија

Студија на случај

Во 2017 година, локалните активисти претставници на невладини организации беа први од кои произлезе идејата на регионот на Источна Вјелкополска има потреба од праведна транзиција, најмногу поради високата стапка на невработеност, опасниот рудник со отворен коп, деградацијата на животната средина и иселувањето на младите. Граѓанските движења исто така го препознаа потенцијалот на регионот за развој на зелена енергија. Како резултат на тоа, Источна Вјелкополска стана првиот регион на кого ќе му биде одобрен статус на член во ЕУ Платформата на јаглени региони во транзиција, при што се заложи да стане климатски неутрален регион до 2040 година. Надоврзувајќи се на овие први чекори на граѓанското движење, Агенцијата за регионален развој во Конин го воведо Договорот

со Источна Вјелкополска за праведна енергетска транзиција кој беше потпишан од широк спектар на чинители (повеќе од 40 субјекти во регионот) кои ја изразија својата подготвеност да ја поддржат енергетската транзиција и одржливиот развој (достапно на: [Eastern Wielkopolska's just transition vision brings all actors together](#)).

6. Успешни приказни

За среќа, процесот на праведна транзиција е веќе во тек во многу делови од Европа и светот. Голем е бројот на успешни приказни од повеќе земји, секоја со свој контекст, приоритети, визији, акциски планови и резултати.

Слика: Рур, Википедија

Студиј на случај

Во регионот Рур во Германија, процесот на деиндустријализација започна во педесеттите години од минатиот век поради зголемувањето на цената на јагленот. Една деценија подоцна, локалната самоуправа имаше соработка со рударски синдикати, банки, стопански комори и со малите и средни претпријатија за да подготви една серија од интервенции неопходни за реструктурирање и преквалификација на работната сила, промовирање на технолошки иновации и повторно обмислување на подрачјата наменети за домување. Како резултат на ова, регионот успеа да развие нови сектори на економска активности кои првенствено беа ориентирани кон информациската технологија, биомедицина или технологии за заштита на животната средина. Во овој контекст, регионот ја има развиено најгустата мрежа на академски институции во Германија која опфаќа пет универзитети и осум технички училишта, и истовремено е домаќин на преку 600 бизниси.

Слика: Долина иу, Михаи Стоица за Банквот Романија

Жителите на долината Јиу во југозападна Романија сè уште се сеќаваат на времињата кога во рудниците за јаглен работела повеќе од 100.000 луѓе. Притоа, никој не можеше ниту да претпостави дека повеќето од нив наскоро ќе останат без работа. Речиси дваесет години по затворањето на рудниците за јаглен, локалниот активист Јон Барбу внесе нова живост во едно поранешно рударско гратче во регионот. Тој ги обнови старите објекти, организираше уметнички фестивали, изгради првокласни велосипедски патеки па дури и ја убеди владата да го зачува рудникот Петрилја како споменик на наследството на рударската инфраструктура. Сите овие активности го привлекоа вниманието на јавноста и владата и внесоа живост во оваа поранешна рударска заедница (достапно на: [Heroes of Just Transition](#)).

Слика: Донецк, Википедија

Во месец мај 2019 година, градоначалниците на шест градови во кои се врши ископување на јаглен во регионот Донецк, три локални невладини организации и регионалната Трговска и индустриска комора се обединија на едно место и ја формираа Платформата за одржлив развој на градовите во кои се врши ископување на јаглен во регионот Донецк. Овој сојуз првенствено става акцент на праведната транзиција на нивниот регион во согласност со внимателно планирано и еколошки безбедно истиснување на употребата на јагленот, како и преквалификација, едукација, развој на обновлива енергија и енергетска ефикасност. Во 2021 година, оваа Платформа веќе брои девет градови (достапно на: [Donetsk mayors unite for Just Transition](#)).

Слика: Огњан Пантик

Колубара, Србија

7. Поддршка на централно ниво

Со оглед на тоа дека праведната транзиција е процес од долу нагоре, ги имаме наведено чекорите кои треба да се преземат, почнувајќи од најосновното ниво. Откако планот за транзиција ќе биде зацртан, неопходна ќе биде и поддршка на централно ниво. Овластувањата за донесување одлуки и ресурсите кои се потребни се концентрирани на национално ниво па во таа смисла, без транспарентна соработка помеѓу централната власт и регионите со јаглен, можно е да се случат повеќе проблеми и конфликти што дополнително ќе го искомплицира остварувањето на посакуваните резултати.

Поддршката на централно ниво може да биде на повеќе начини. Политичката волја и поддршката на праведната транзиција од централната власт ќе ги забрза процесите и ќе ја промени перцепцијата во јавноста. Ако централната власт јавно ја искаже својата поддршка, посветеност и верување во праведната транзиција, тоа ќе ги постави основите за оваа идеја во умот на луѓето и може да го отвори патот за понатамошни активности. Владата исто така може да го предводи стратешкото планирање кое е важно за овозможување на бенефитите за предвремено пензионирање и финансиска поддршка со која ќе им се помогне на работниците доброволно да си заминат од своите работни места во рударската дејност, како и други начини на јавна помош. Без вакво нешто ќе биде тешко да се имплементира праведната транзиција во регионот.

Како и секогаш, кога се воведува нешто ново, праведната транзиција исто така со себе носи многу прашања и неизвесности. Како долгорочен процес на трансформација, таа бара сеопфатна проценка на можните ризици и предизвици. Оваа табела ги содржи главните предизвици поврзани со праведната транзиција во разни сектори.

ПРЕДИЗВИЦИ ПОВРЗАНИ СО ПРАВЕДНАТА ТРАНЗИЦИЈА

Политика и законска рамка	Технологија и инвестиции	Економија и општество
Интегрирање на барањата предвидени со Парискиот договор во социјалните, економски и еколошки политики	Премин кон обновливи извори на енергија, енергетска ефикасност и нискојаглеродни технологии	Замена за работните места затворени поради истиснувањето на јагленот со нови, што можеби нема да се случи веднаш, на истата локација или со исто ниво на примања
Спроведување на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан	Обезбедување финансии за нова и ефикасна инфраструктура	Проценка на временскиот притисок и на финансиските и други ограничувања
Развој на политика која ќе значи субвенции за користење обновливи извори на енергија	Обезбедување финансии за инвестиции во нови индустрии	Претпријатија, работни места и заедниците да се прилагодат на новите услови
Развој на бизнис планови кои ќе можат веднаш да се имплементираат во регионот		Ублажување на загубата на средства и можности за живеачка
Распределба на финансиски ресурси и овозможување инвестиции		Сведување на минимум на недоброволната миграција
Учество во Платформата на регионите со јаглен за земјите од Западен Балкан и Украина		
Поддршка на секретаријатот на новата иницијатива за транзиција на регионите со јаглен во земјите од Западен Балкан и Украина		
Развивање на Национална стратегија за праведна транзиција		

Студија на случај

Во 2018 година, Владата на Шпанија ја објави својата намера да започне со праведна транзиција и да ги затвори сите рудници за јаглен до 2025 година. Во минатото, Шпанија беше значително зависна од јаглен бидејќи тој беше главен ресурс за производство на електрична енергија. На почетокот од деведесеттите години, овој сектор опфаќаше 146 рудници за јаглен, вработуваше повеќе од 45.000 луѓе и произведе 19.3 милиони тони јаглен. Ситуацијата значително се промени во изминативе 30 години и, до крајот на 2020 година, во функција се само уште шест рудници за јаглен. Другите пет се планира да бидат затворени до 2025 година и ќе остане само уште еден за кој нема план за негово затворање. Владата постигна историски договор со синдикатите и компаниите во секторот ископување на јаглен и утврди предвремено пензионирања, затворања на работни места и некои други социјални мерки за поранешните рудари, при што вети 250 милиони евра за поддршка на бизнисите и на развојните иницијативи во тие региони во период до 2023 година. Во согласност со ова, Шпанија потпиша стратешки договор со Меѓународната организација на трудот (МОТ) во кој Шпанија се посвети на имплементација на Насоките за праведна транзиција на МОТ. Како резултат од оваа рамка беше изготвена Стратегијата за праведна транзиција на Шпанија кој е, всушност, прв инструмент на државно ниво кој ќе им помогне на луѓето и регионите во транзицијата кон нискојаглеродна економија, притоа утврдувајќи и прифаќајќи мерки со кои се ублажуваат нејзините негативни влијанија, и тоа во вид на мерки за поддршка и опоравување.

8. Идентификување финансиски инструменти

Европската комисија излезе со предлог Европа да биде првиот континент кој е климатски неутрален до 2050 година. За оваа цел, Комисијата усвои патоказ (Европски зелен договор) и го воспостави Механизмот за праведна транзиција (ЈТМ) кој ќе им овозможи поддршка на оние региони и сектори кои се најмногу засегнати од транзицијата поради нивната зависност од фосилни горива (вклучувајќи јаглен, тресет и шкрилци од нафта) и на индустриските процеси кои се интензивни во смисла на емитување стакленички гасови. ЕУ исто така гарантира поддршка и за соседните земји и за оние региони кои се најмногу засегнати од индустријата на јаглен и лигнит. Тука станува збор за главните чинители и иницијативи кои го спроведуваат процесот на праведна транзиција во земјите од Западен Балкан:

- **Европската унија (ЕУ)** ќе мобилизира 9 милијарди евра преку **Инструментот за претпристапна помош (ИПА) во периодот 2021-2027 година** со цел да го поттикне опоравувањето на економијата во земјите од Западен Балкан по завршувањето на кризата со Ковид-19 како и поддршка на зелена и дигитална транзиција, регионална интеграција и усогласување со Европската унија.

- **Европската инвестициска банка (ЕИБ)** го поттикнува развојот на земјите од Западен Балкан во насока на членство на ЕУ, така што ги комбинира заемите од ЕИБ со грантовите од ЕУ за да овозможи поефикасна поддршка, заедно со поддршката на малите и средни претпријатија.

- **Европската банка за обнова и развој (ЕБОР)** ја предводи финансиската компонента на Платформата за поддршка на транзицијата на регионите со јаглен во земјите од Западен Балкан и Украина. Таа овозможува финансирање на проекти/ програми кои ставаат акцент на транзицијата кон зелена економија и ги поддржува оние работници кои се засегнати како и енергетската и транспортната ефикасност.

- **Инвестициската рамка за земјите од Западен Балкан (WBIF)** овозможува грантови, заеми, инвестиции и техничка поддршка за клучните стратешки сектори: енергетика, животна средина, социјална, транспортна и дигитална инфраструктура. Оваа Рамка е заедничка иницијатива на Европската комисија, Развојната банка на Советот на Европа, Европската банка за обнова и развој, Европската инвестициска банка, Светската банка, KfW развојната банка, Развојната агенција на Франција и некои билатерални донатори.

Комбинирањето на поддршката која доаѓа од меѓународни финансиски институции со активности на национално ниво чија цел е донесување политики и интеграција ќе ги засили процесот на праведна транзиција. Еве некои политички препораки за поттикнување на праведната транзиција во земјите од Западен Балкан:

- посветеност на напуштање на јагленот како енергенс и определување рокови за затворање на капацитетите на јаглен
- имплементација на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан
- развој на национални енергетски и климатски планови (NECPs) и на националните утврдени придонеси (NDCs).
- развој на територијални планови за праведна транзиција

Што е следно?

Праведната транзиција подразбира темелни промени кои ќе навлезат во секој сегмент од општеството. Подрачјата во кои има само една индустрија најчесто се дефинираат со карактеристиките кои се типични за тие индустрии, дури и да станува збор за негативни карактеристики – загадена животна средина, малку можности, услуги со слаб квалитет, итн.

За да се промени ова потребни се долгорочни и постојани напори.

Не постои единствен рецепт за спроведување на праведната транзиција, затоа што регионите во кои има само една индустрија значително се разликуваат еден од друг и се дефинирани од уникатни социјални, политички, економски или културолошки фактори. Истовремено, не постои потреба од иновативни постапки. Принципите содржани во овој водач можат да служат како рамка за целите на праведна транзиција преку која секој регион ќе ги планира своите процеси. Останува самите засегнати страни да ја определат формата во која ќе продолжи овој процес (преку работни групи, асоцијации, владини агенции или одделенија во рамките на локалните власти). Без разлика какво тело да биде избрано, тоа ќе има сложена улога не само во имплементација на проекти туку исто така и во постојана консултација со населението со цел транзицијата навистина да биде праведна.

На тој начин, праведната транзиција станува вистински возможна во регионите кои ископуваат јаглен. Таа станува прифатлива и корисна за сите. Регионите се тие кои ќе треба да побараат транзицијата да се случи а политичарите треба да ја дадат својата поддршка. Активностите во оваа насока ќе бидат корисни за засегнатите заедници и за индустријата во процесот на реструктурирање, но исто така и за безбедноста на енергетските системи, затоа што промената ќе се случува постепено и во еден договорен и очекуван контекст за сите оние кои се инволвирани.

Со оглед на тоа дека транзицијата нема да се случи за еден ден, од суштинска важност е да се определат одредници и индикатори кои ќе бидат остварени во процесот преку кои ќе се обезбеди дека истиот се наоѓа на вистински пат. Некои од нив би биле:

- вклучување на засегнати страни (засегнатата заедница и оние кои ги донесуваат одлуките)
- започнат дијалог за праведна транзиција
- трансформација на енергетскиот сектор кон енергетска ефикасност и поголемо користење на обновливи извори на енергија (број на проекти)
- зголемена енергетска ефикасност (заштеди во MWh и во емисии на стакленички гасови)
- производство на обновлива енергија во постројките кај кои е направена пренамена (MWh годишно)
- подобар животен стандард во регионите на праведна транзиција (плати, чиста животна средина, здравство)
- број на луѓе кои имаат пристап до вработување во новите индустрии (број на мажи или жени)
- број на обучени локални граѓани кои ги подобруваат своите вештини релевантни за пазарот на труд (број на мажи и жени)
- мобилизирани инвестиции во нови економски активности или во одржлива инфраструктура (во милиони евра)
- интегрирани политики за климатска неутралност

Препораки за постигнување праведна транзиција на национално ниво

На национално ниво, неопходно е спроведување на следниве активности:

- најава дека се оди во насока на напуштање (со рокови) на фосилните горива со цел да се обезбеди планирање на инвестициските проекти и активностите за праведна транзиција. Сепак, во отсуство на одлука на национално ниво, секогаш се добредојдени одлуките кои значат затворање на поединечни термоелектрани кои користат јаглен и/ или затворање на рудниците за јаглен.
- итно овозможување на инвестиции во обновливи извори на енергија и осовременување на мрежната инфраструктура.
- дискусијата во врска со енергетиката да биде транспарентна и да не ги крие деталите зад затворени врати.
- развој на енергетски сценарија во државата со кои се определуваат лимитите на плановите за реструктурирање на термоелектраните.
- изготвување кампањи за подигнување на јавната свест на национално и регионално ниво.
- активна улога во формулирањето, спроведувањето и следењето на национални политики за одржлив развој.

Секоја држава мора да ја определи својата сопствена транзиција во која политиките и програмите ќе бидат обмислени од и за регионите кои ископуваат фосилни горива и кои се соодветни за состојбите во таа држава, што подразбира степен на развој, економски сектори и интензитет на развојот на индустријата со јаглен.

Мисијата на CEE Bankwatch Network е да ги спречи еколошките и социјално штетните влијанија на меѓународните организации за финансиски развој и да промовира алтернативни решенија и учество на јавноста.

www.bankwatch.org